
Focus

Vijfhonderd jaar Reformatie: museumstuk of werkkapitaal?

Een nieuwtestamentische bijdrage over de rechtvaardigingsleer

T.E. van Spanje

N.a.v. Thomas Schreiner, *Faith Alone: The Doctrine of Justification. What the Reformers Taught ... and Why It Still Matters* (The Five Solas Series; Grand Rapids: Zondervan, 2015) 288 p., \$ 19.99 (ISBN 9780310515784).

Blijvende relevantie

Om direct met de deur in (ons hervormd-gereformeerde) huis te vallen: in zijn *Faith Alone* concludeert Schreiner dat de reformatorische rechtvaardigingsleer absoluut niet is achterhaald. Deze leer is immers bijbels gefundeerd. Wie zijn studie leest, wordt voortdurend herinnerd aan de *Heidelbergse Catechismus*, vooral aan zondag 7 (antw. 21 en 22), 23 en 24. Ook al noemt hij nergens in zijn studie dit belijdenisgeschrift, deze drie zondagen vormen een prima samenvatting van Schreiners beschrijving van de rechtvaardigingsleer.

Luther heeft al gesteld, dat met de rechtvaardigingsleer de kerk staat of valt (40¹, met een verwijzing naar WA 40/3.352.3). Volgens Calvijn moeten we bedenken, dat de rechtvaardiging ‘de voornaamste pijler is, waarop de godsdienst rust’ (*Inst.* 3.11.1). Gezien het grote belang van dit thema en omdat Schreiner tegenover diverse populaire stromingen de reformatorische rechtvaardigingsleer verdedigt, is het goed om naar hem te luisteren. Sowieso mag in *Theologia Reformata*, precies 500 jaar na het begin van de Reformatie, een bijdrage over de rechtvaardigingsleer niet ontbreken.

Schreiner en *Faith Alone*

Thomas Schreiner behoort tot de huidige toonaangevende nieuwtestamentici. Hij is opgegroeid binnen de Rooms-Katholieke Kerk (237) en verbonden aan

1 Tenzij anders blijkt, verwijzen de cijfers tussen haken telkens naar de desbetreffende pagina's van *Faith Alone*.

The Southern Baptist Theological Seminary in Louisville, Kentucky. Nu is een baptistenseminarie uiteraard niet hetzelfde als een gereformeerde instelling. Des te opvallender is het, dat hij in zijn studies nadrukkelijk en met instemming regelmatig teruggrijpt op het gereformeerde gedachtegoed (zie bijvoorbeeld zijn lutherse interpretatie van Galaten).² Onwillekeurig dringt de vergelijking met Luthers ontwikkeling zich aan ons op.

Schreiners studie is verschenen in The Five Solas Series. De aanleiding voor deze serie is het feit, dat we in 2017 het vijfhonderdjarige bestaan van de Reformatie gedenken. In *Faith Alone* treft men weinig technische en gedetailleerde nieuwtestamentische discussies aan, zodat een breed lezerspubliek kan worden bereikt. Tegelijk blijkt dat Schreiner uitstekend op de hoogte is van allerlei discussies binnen zijn vakgebied. Zijn visies zijn veelal weloverwogen en gerijpt.

De opzet van *Faith Alone* is ietwat gewaagd. Want van een nieuwtestamenticus als Schreiner zouden we verwachten, dat hij zijn vertrekpunt bij Paulus neemt. Ook al onderschrijft hij voluit het adagium *sola scriptura*, dit impliceert niet: *nuda scriptura* (18). Anders gezegd: we kunnen leren van de traditie en van de exegetische geschiedenis. Wij zijn immers niet de eersten die de Bijbel interpreteren (97). Terecht geconstateerd! Daarom begint Schreiner zijn boek met een historisch overzicht (deel 1) om pas daarna te luisteren naar de Bijbel (deel 2). Ten slotte beschrijft hij een aantal uitdagingen (deel 3). Een dergelijke combinatie van deze theologische disciplines is vruchtbaar. Nadeel ervan is wel dat er, gezien de grote hoeveelheid aan materiaal, telkens keuzes moeten worden gemaakt. Schreiner ondervangt dit door het geven van nuttige literatuurverwijzingen. Overigens moet ook in deze bijdrage een keuze uit de grote hoeveelheid aan waardevolle opmerkingen in *Faith Alone* worden gemaakt.

Historische rondgang

In het eerste deel biedt Schreiner een beknopt overzicht van de dogmengeschiedenis. Met betrekking tot de vroege kerk verwijst hij naar diverse theologen en geschriften: *1 Clemens*, Ignatius, *Brief aan Diognetus*, *Oden van Salomo*, *Dialog met Trypho* van Justinus Martyr, Origenes, Theodoretus van Cyrhus, Chrysostomus, Marius Victorinus, Hilarius van Poitiers, Ambrosiaster en Augustinus.

Uiteraard komen Luther en Calvijn ruimschoots aan bod. Met betrekking tot de toerekening van Christus' gerechtigheid wordt Luthers huwelijksterminologie benadrukt: de bruid (Christus' gemeente) ontvangt al datgene wat van de Bruidegom is, dus ook Zijn gerechtigheid. Daarom: 'Faith looks away from

2 Thomas R. Schreiner, *Galatians* (Zondervan Exegetical Commentary on the New Testament; Grand Rapids: Zondervan, 2010).

oneself and trusts in what Christ has done' (45). Calvijn zegt inhoudelijk hetzelfde door deze band te beschrijven in termen van participatie en eenheid met Christus. De 'werken van de wet' bij Paulus verwijzen naar de *hele* wet. Omdat God heilig is en volmaaktheid eist, kan niemand aan de eisen van de wet voldoen.

Ook worden enkele andere theologen besproken, zoals: John Owen (1616-1683), Francis Turretin (1623-1687) en Jonathan Edwards (1703-1758). John Wesley (1703-1791) leerde, bij nader inzien, ook de toerekening van Christus' gerechtigheid; tegelijk wees hij op het gevaar van misbruik van deze leer, namelijk: antinomianisme.

Voortdurend concludeert Schreiner, dat er in de dogmengeschiedenis diverse kenmerken van de (latere) reformatorische rechtvaardigingsleer zijn te vinden.

Bijbelse en theologische verkenning

In het tweede deel van *Faith Alone* gaat Schreiner vooral in op de interpretatie van Paulus. Wie zijn Paulusboek kent,³ zal veel in dit deel herkennen.

The New Perspective on Paul

Uiteraard komt ook 'The New Perspective on Paul' (NPP) aan de orde. Deze nieuwe interpretatie van Paulus is overigens niet zo nieuw meer (zie de publicaties van E.P. Sanders en J.D.G. Dunn uit reeds de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw). Over Sanders' vrijpleiten van het jodendom van legalisme in de Tannaïtische periode met zijn karakterisering 'convenantal nomism' en het NPP van Dunn is in de afgelopen decennia een enorme hoeveelheid literatuur verschenen. In dit focusartikel ontbreekt de ruimte om kritische kanttekeningen bij Sanders' onderzoek en Dunns NPP te maken. Overigens is de aanduiding 'The New Perspective on Paul' inmiddels een brede verzamelnaam geworden voor veel uiteenlopende nieuwere interpretaties van Paulus.

Tot op zekere hoogte kan Schreiner het NPP waarderen. Zo is het bijvoorbeeld terecht te stellen, dat volgens Paulus een heiden niet eerst een jood hoeft te worden om een christen te kunnen zijn: bij de apostel is er geen ruimte voor joods exclusivisme en etnocentrisme. Maar Schreiner meent, dat de aanduiding 'werken van de wet' bij Paulus niet slechts refereren aan de zogeheten *boundary markers* van de joden (besnijdenis, sabbat en voedselwetten) maar aan de *hele* wet. In Romeinen 1:18-3:20 bekritiseert Paulus de joden immers wegens hun *morele* ongehoorzaamheid, dus *niet* wegens een krampachtig vasthouden aan

3 Thomas R. Schreiner, *Paul, Apostle of God's Glory in Christ: A Pauline Theology* (Downers Grove: IVP, 2001).

hun 'identity/boundary markers' (Terzijde: in Romeinen tracht Paulus inderdaad de eenheid van jodenchristenen en heidenchristenen te bewerkstelligen; maar voor een dergelijke interpretatie hebben we het NPP niet nodig.)⁴

De vloek van de wet in Galaten 3:10 is (aldus Schreiner) niet het gevolg van het opleggen van de wet aan de heidenen (verg. het NPP), maar van morele ongehoorzaamheid. Opvallend is dat de apostel ook heel algemeen naar 'werken' kan verwijzen, dus zonder de toevoeging 'van de wet': volgens Paulus kunnen menselijke 'werken', wat deze ook zijn, nooit rechtvaardigen. In Filippenzen 3:2-9 komen inderdaad allerlei etnische en nationalistische noties van het jodendom ter sprake (zie het NPP). Maar naar aanleiding van deze perikoop stelt Schreiner onder meer:

We don't have an either-or between nationalism and activism, between ritual and works-righteousness. Instead, these are included together. Such a state of affairs is hardly surprising. If one ethnic group thinks it is superior to another, it typically believes that it is morally superior as well. (107)

De traditionele interpretatie van Paulus (ook wel genoemd: 'The Old Perspective on Paul') valt af te leiden uit Efeziërs 2:1-10. Zelfs al zou deze brief niet authentiek zijn (zelf meen ik overigens dat deze brief wel van Paulus is), dan nog vormt dit nieuwtestamentische document dat immers opzettelijk in de geest van Paulus is geschreven, een belangrijke bewijsplaats voor de traditionele interpretatie.

Het geloof

Niet alles wat geloof heet, kan ook met goed recht geloof worden genoemd.

We should, however, note that the faith that saves us is not just any faith. What makes faith salvific is the *object* of faith. Paul emphasizes that Abraham's faith was in God (Rom 4:17), but the God that Abraham trusted is not just any God. He is the God 'who gives life to the dead and calls things into existence that do not exist' (4:17). Saving faith is directed to the creator God, the God who made the world and intervenes in it, the God who gives life where there is death ... Paul unpacks for us the faith that is counted for righteousness (Rom 4:22). It is a faith that stakes its life on God's promises, a faith that puts its hope in God

4 T.E. van Spanje, 'De "zwakken" en de "sterken" (Romeinen 14,1-15,13) en de pastorale reden voor het schrijven van de brief van Paulus aan de Romeinen', in: P.H.R. van Houwelingen *et al.* (eds.), *Exeget[h]isch: Feestbundel voor prof.dr. J. van Bruggen* (Kampen: Kok, 2001), 61-83.

when everything seems to oppose what he has pledged. This is why Christians are those who believe their sins are forgiven (4:25), even though the evidence and proof of that forgiveness isn't evident to anyone in the world. (122)

Rechtvaardiging niet onderschatten!

Schreiner beweert niet zozeer, dat het thema 'rechtvaardiging' het centrum van Paulus' denken is (overigens een telkens terugkerende onderzoeksvraag in het Paulusonderzoek!), maar wel dat dit thema niet moet worden onderschat, zoals bijvoorbeeld Albert Schweitzer, William Wrede, Krister Stendahl en Georg Strecker dat wel hebben gedaan (134). Een belangrijke reden waarom dit thema wordt onderschat is, dat de rechtvaardigingsleer vooral in de twee 'polemische brieven' zou voorkomen, namelijk Romeinen en Galaten. Maar dit overtuigt niet, zo stelt Schreiner.

In many respects all of Paul's letters are polemical, for he defends the gospel often against opponents or false understandings. If we were to restrict Paul's theology to texts that were nonpolemical, we wouldn't have much left! Furthermore, Paul's ardent defense of justification in polemical contexts reveals that he thinks it is vital. If we become passionate about something in an argument, it is typically because we think the matter is important. (136)

Huidige uitdagingen

In het derde en laatste deel maakt Schreiner vooral kritische kanttekeningen bij een aantal theologische ontwikkelingen.

Oecumenische verklaringen

Er zijn diverse pogingen ondernomen om de kloof tussen de rechtvaardigingsleer binnen de Rooms-Katholieke Kerk en die van de reformatoren te overbruggen (209-230). Schreiner echter stelt, dat de visie zoals vastgelegd tijdens het concilie van Trente in de zestiende eeuw, niet wezenlijk blijkt te zijn veranderd (230). Verder legt hij, naar aanleiding van de Joint Declaration on the Doctrine of Justification uit 1999, de vinger ook nog bij iets anders: oecumenische verklaringen blijken in de praktijk nogal eens ambigu te zijn (218), zodat '...both sides are able to interpret it in accord with their tradition' (219). Herkenbaarheid op onderdelen zonder aandacht voor het geheel van dergelijke verklaringen overtuigt uiteindelijk toch niet.

N.T. Wright

Schreiner geeft ruimschoots aandacht aan de nieuwtestamenticus N.T. Wright, die ook in Nederland behoorlijk populair is. Wright ontvangt van Schreiner

diverse complimenten, zoals: ‘...his book *The Resurrection of the Son of God* is the best and most compelling book on the topic’ (240). Maar Wright wordt ook bekritiseerd: naast veel goede aspecten vindt Schreiner bij Wrights visie op de rechtvaardiging drie onjuiste tweedelingen of tegenstellingen (‘false dichotomies’, ‘false polarities’, 244). Volgens Wright heeft rechtvaardiging vooral betrekking op de ecclesiologie – een haast onontkoombaar gevolg van zijn omarming van het NPP. In Wrights eigen woorden: ‘Justification is not how someone *becomes* a Christian. It is the declaration that they *have become* a Christian’ (244).⁵ Rechtvaardiging heeft vooral te maken met ‘covenant membership’. Schreiner daarentegen stelt, dat rechtvaardiging fundamenteel soteriologisch van aard is (245).

Vervolgens bekritiseert Schreiner ook Wrights visie op de zonde van Israël: ‘Wright’s reading of the role of Israel puts us on a false path’ (254). Schreiner:

... the problem with Israel, according to Paul, isn’t fundamentally *instrumental*, that they failed to bless the nations and that they failed to fulfil their commission. The complaint against Israel is primarily *ontological*. Something is inherently wrong with Israel. The people of the Lord are themselves radically evil. They need the same salvation that the Gentiles need, and hence stand under the wrath of God (Rom 1:18; 2:5). (254)

Het derde punt van kritiek betreft Wrights probleem met de *toerekening* van Christus’ gerechtigheid. Wright: ‘That makes no sense at all. God’s own righteousness is his covenant faithfulness ... But God’s righteousness remains his own property’ (256 noot 11).⁶ Hiermee ontkent Wright overigens niet het forensische karakter. Uiteraard speelt ook mee, dat hij zich niet kan voorstellen hoe volgens 1 Korintiërs 1:30 de gerechtigheid van Christus wordt toegerekend.

Blijkbaar zijn er bij Wright principiële wissels omgegaan.

Museumstuk of werkkapitaal?

Rechtvaardiging en heiliging

De reformatoren leren, zo stelt Schreiner, dat rechtvaardiging en heiliging wel moeten worden onderscheiden, maar niet mogen worden gescheiden. Rechtvaardiging zonder heiliging impliceert anomie, terwijl heiliging zonder recht-

5 Met verwijzing naar N.T. Wright, *What Saint Paul Really Said: Was Paul of Tarsus the Real Founder of Christianity?* (Grand Rapids: Eerdmans, 1997), 129.

6 Met verwijzing naar Wright, *What Saint Paul Really Said*, 99.

vaardiging tot nomisme en moralisme leidt.⁷ De rechtvaardiging dient echter niet als een eerste fase te worden gezien waarna (in tijdsvolgorde) de heiliging als een tweede fase volgt, ook al is de heiliging vrucht van de rechtvaardiging.⁸ Heilzaam in dit verband is de *Heidelbergse Catechismus*, die nota bene in het gedeelte van de heiliging opnieuw verwijst naar de rechtvaardiging (zondag 44, antw. 115)⁹ en de *Westminster Confessie*, die nadrukkelijk in het hoofdstuk over de rechtvaardiging stelt, dat het geloof blijvend *vernieuwd* moet worden.¹⁰ De rechtvaardiging is een *blijvende* ‘beleefde’ realiteit en dient *voortdurend* te worden geleerd, ook in de heiliging!

Contextoverstijgend

Volgens de Assemblee van de Lutherse Wereldfederatie in Helsinki in 1963 zou de vraag van de moderne mens niet meer zijn: ‘Hoe krijg ik een genadig God?’, maar: ‘God, waar bent U?’¹¹ Sindsdien is deze vraag op uiteenlopende manieren gesteld en werd de theologie geplaatst voor de uitdaging om deze te beantwoorden. Echter, als enkel de zinvragen van de moderne mens moeten worden beantwoord, dan zijn allerlei verschuivingen in de theologie onvermijdelijk.¹² Anders gezegd: als het leefklimaat de agenda van de Bijbel gaat bepalen, dan zullen ongetwijfeld bepaalde bijbelse noties onbesproken blijven. De Bijbel heeft echter zijn eigen agenda, zoals de rechtvaardiging. Uit *Faith Alone* wordt duidelijk, dat de ‘schuldvraag’ onopgeefbaar is. De reformatoren hebben gewezen op de werkelijkheid en ernst van de zonde, juist wegens de heiligheid van God. Waar geen besef meer van zonde is wegens een veranderend Godsbeeld, daar verdwijnt ook het besef van de noodzaak van rechtvaardiging.

Het moet tot ons doordringen, dat wij ons leven niet hebben te beoordelen naar de normen die wij er zelf op na houden, maar dat wij ons hebben te ver-

7 Zie de nog altijd bruikbare studie van J. van Genderen, *Gerechtigheid als geschenk: Gedachten over de rechtvaardiging door het geloof* (Bij-tijds geloven; Kampen: Kok, 1988), 108.

8 Van Genderen, *Gerechtigheid*, 13-14.

9 Van Genderen, *Gerechtigheid*, 107-108.

10 ‘God doth continue to forgive the sins of those that are justified: and, although they can never fall from the state of justification, yet they may by their sins fall under God’s Fatherly displeasure, and not have the light of his countenance restored unto them until they humble themselves, confess their sins, beg pardon, and renew their faith and repentance’, *Westminster Confessie* (xi,5).

11 Van Genderen, *Gerechtigheid*, 15.

12 Verg. J. van Genderen & W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* (Kampen: Kok, 1992), 574-575.

antwoorden voor God, die rechtvaardig en barmhartig is. Als de kerk het Woord verkondigt, waarin gezegd wordt, waar het op staat, stuit dat op sterke tegenstand. Het evangelie van Christus was in de dagen van Paulus niet naar de mens en nu evenmin.¹³

In *Faith Alone* wordt betoogd, dat de reformatorische rechtvaardigingsleer niet slechts is bepaald door de historische context van de zestiende eeuw. In ons taalgebied hebben bijvoorbeeld Van Genderen en Velema hetzelfde beweerd:

Wij achten het bijbelse uitgangspunt van de rechtvaardigingsleer, te weten de schuldige mens moet door God vrijgesproken worden, onopgeefbaar. Dit behoort niet tot de context. Het is de tekst van het evangelie.¹⁴ Daarom *blijft zij centraal staan in de boodschap van de kerk*. Wij kunnen haar niet opgeven als een contextueel programma dat door de veranderingen in levensgevoel en levenservaring is achterhaald.¹⁵

De reformatorische rechtvaardigingsleer is geen oud museumstuk waarnaar men met enige weemoed kan kijken, maar werkkapitaal voor de kerk waarmee (uit genade) geestelijke winst kan worden behaald.

13 Van Genderen, *Gerechtigheid*, 127.

14 Van Genderen & Velema, *Dogmatiek*, 582.

15 Van Genderen & Velema, *Dogmatiek*, 586.